

Kirjallisuutta.

Aunukselaismurteen sanastoa julkaistu.

PEKKA POHJANVALO: **Salmin murteen sanakirja.** Helsinki 1947. 172 sivua. Kuvitettu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Karjalan murretta käsittelevä kirjallisuus on tuonottain saanut huomattavan lisän, Salmin murteen sanakirjan, ensimmäisen yhden pitäjän murreosan painetun esityksen. Teoksen synty on sikäli erikoinen, että keräystyöhön innostunut, tieteellistä koulutusta vaille jäänyt henkilö on palavassa kotiseudunrakkaudessaan halunnut luoda muistomerkin isiensä kielestä ja siten säilyttää sen tuleviin aikoihin. Joskin PEKKA POHJANVALO, vanhaan karjalaiseen Loginoff-sukuun kuuluva ent. salmilainen maanviljelijä ja nykyinen vaasalaisen kultasepäniilikkeen johtaja, on joutunut elämässään näkemään ja kokemaan enemmän kuin useimmat muut Salmin miehet, mm. hän on käynyt Sortavalan kauppakoulun ja toiminut sen jälkeen jonkin aikaa liikealalla ja rajavartiolaitoksessa, on kuitenkin pidettävä suurena saavutuksena sitä varsin syvälle käypää paneutumista kotoisten kielivarojen selvittelyyn, mitä hänen julkaisunsa osoittaa. Suorastaan liikuttavana esittäytyy tekijän karjalainen mielenlaatu tämän 170-sivuisen teoksen salminmurteisissa alkusanoissa, joissa kirjoittaja kuvailee työnsä vaikuttimia: pelkoa isien murteen unhoon joutumisesta, kotiseudun erikoislaatuisten muistojen merkitystä karjalaisen hengen säilymiselle jne. Teokselleen hän on tahtonut antaa paikallista väriä useasti jo sanoja selittäessään, mutta erityisesti liittämällä varsinaisen sanaston jälkeen Salmin paikannimien sekä suku- ja henkilönnimien luettelon. Nimenomaan salmilaisille samoin kuin muillekin ent. Raja-Karjalan asukkaille kirja tarjoaa siten monta liittymäkohtaa nyt uusien olosuhteiden vallitessa vähitellen häviävään tai jo tyystin kadonneeseen elämänmuotoon.

Kirjassa käsiteltyjen sanojen lukumäärä nousee alun toiselle kymmenelle tuhannelle. Pitäjän täydellistä sanastoa se siis ei sisällä, mutta keskeisin osa yleissanastoa on kuitenkin saatu esille, vieläpä eräät Salmin oloja kuvaavat erikoissanastot, mm. meri- ja laivaterminologia, esiintyvät varsin täydellisinä. Sanaston tarkastelu niinikään osoittaa, että kansantavat ja -uskomukset ovat tekijää suuresti kiinnostaneet, ja täten teos Sanakirjasäätiön hallussa olevien eri pitäjien suursanastojen tavoin osaltaan valottaa myös tätä erikoislaatuista ja paljon mielenkiintoa tarjoavaa ihmishengen liikkuma-alaa. Monia häviävään kansankulttuuriin kuuluvia esineitä on havainnollistettu piirroksiin, joita kirjassa on alun toista sataa.

Kansanmurre kuten kieli yleensäkin on kulttuurin kuvastin. Salmi on maantieteellisen sijaintinsa vuoksi aikojen kuluessa saanut vastaanottaa vaikutteita sekä idästä että lännestä. Yhteydet itään ovat ennen itsenäisyysaikamme olleet kiinteät, eikä sen vuoksi ole ihmeteltävä venäläisperäisten lainasanojen runsautta. Pääosa sanakirjaan otettua vierasta sanastoa on yhteistä kaikille karjalaismurteille, vieläpä lyydille ja vepsäl-

lekin, mutta osa siitä on vain kaksikielisten henkilöiden käyttämää, esim. *komuu* kenelle, *kudaa* mihin, minne, *mje* minulle, *mnoogo* paljon, *mladent-su* lapsi jne. Kun aito karjalaiset vanhat ilmaukset näiden sijalla, kuten sanakirjastakin ilmenee, ovat yleisesti käytettyjä, voidaan mainitunlaisten venäjän sanojen esittämistä tuskin pitää asiaan kuuluvana. Joukossa on myös jokin uusi ilmaus, esim. *tšervonetsu* kymmenen ruplan kultaraha. Läntisiin yhteyksiin viittaavat suomenpuolisista naapurimurteista lainatut tai osittain ehkä pitäjän virkamiehiltä kuullut ruotsalaisperäiset sanat, esim. *lakieri* kiilto, *lakierata* kiillottaa, *lykky* onni, *meinata* aikoa, *tienata* hankkia jne. Lähinnä suomen yleiskieli lienee tuonut sellaiset sanat kuin *maaherru* maaherra, *piispa* piispa jne. Eduksi olisi ollut, jos sanakirjan laatija olisi jollakin merkillä erottanut uudet ulkopuoliset ilmaukset aidosta karjalaissanastosta.

Sanojen merkityksen määrittely on suoritettu lyhyesti pyrkimättä eri merkitysvaihteiden tarkkaan erittelyyn. Tässä suhteessa tosin sanartikkeleihin otettu fraseologinen aines tuo paljon lisävalaisua, samalla kun se monin tavoin syventää murteesta teoksen perusteella saatavaa kuvaa. Kuitenkin myös sanojen selitykset olisivat eräissä tapauksissa saaneet olla täsmällisempiä, esim. *astavu* on selitetty sanalla 'hara', oikeampi olisi ollut 'risukarhi, risuäes', sillä ei ole kysymys käsityöaseesta, vaan hevosvetoisesta maanmuokkausvälineestä; *puukeski* tarkoittaa 'heinäsuovan eli -pieleksen seiväsväliä' eikä 'suovaa' yleensä; *kukšoi*-sanan on selitetty merkitsevän 'isoa lintua', mutta kysymyksessä lienee 'kuusanka', jne. Sanan perusmerkityksen ja sen perifrastisen käytön osoittaminen on sanakirjan laatijan vaikeimpia tehtäviä. Useimmiten on hakusanan jälkeen mainittu selitykset perätysten perusmerkityksestä alkaen, esim. *kuldu* kulta, armas, rakas, ja tätä menetelmää voidaan pitääkin riittävänä. Monesti tekijä on kuitenkin suotta toistanut hakusanan, esim. *kuulematoi* huonokuuloinen, *kuulematoi* tottelematon; *kurkkoi* lumipallo, *kurkkoi* paakku puurossa; *kuondalo* takkuinen hevoskaakki, lehmä, lammas, *kuondalo* pellavan loppu rukissa, *kuondalo* sairauden tähden laihtunut ihminen. Esim. viimeksi mainitun sanan kohdalla olisi voinut lähteä sanan perusmerkityksestä 'kehräpuun tai rugin lapaan kiinnitetty pellava- tai villatukku' ja siitä johtua sanan käyttöön takkuisista eläimistä, vieläpä laihtuneesta ihmisestä. Tällaisilla pienillä puutteilla ei kuitenkaan ole merkitystä lukijoille, jotka tekijän toivomuksen mukaan käyttävät teosta murteen unohtuvan taidon palauttamiseen ja kotoisten maistojen vaalimiseen.

Kokonaisuudessaan Salmin murteen sanakirja on kaunis ilmaus tekijänsä pyyteettömästä harrastuksesta karjalaisen kotiseudun kieliaineksen säilyttämiseksi ja kansankulttuurin pelastamiseksi täydelliseltä häviöltä. Samalla se vakuuttavasti osoittaa, miten elävöittävä ja innostava vaikutus Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Sanakirjasäätiön kansankulttuurin tallettamis- ja tutkimustyöllä saattaa olla yksityisiin kansalaisiin siinä tuhansiin nousevassa avustajajoukossa, joka tarkeätä kansallista työtä tukiessaan on saanut itselleen pysyvän harrastusalan.

Aimo Turunen.